

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/68113>

Please be advised that this information was generated on 2019-04-22 and may be subject to change.

teksten, niet alleen uit een reconstructie van het industrieel verleden. De literaire inkleding waarvan Cremer de kwestie van de kinderarbeid voorzag, is tegelijk het sterke én het zwakke punt van *Fabriekskinderen* gebleken. Zoals Multatuli had aangetoond, was de literaire vormgeving een machtig wapen in de handen van degenen die de aangeronde maatschappelijke problemen wilden ontkennen; tegelijkertijd wordt duidelijk dat een larmoyant verhaal – dat *Fabriekskinderen* larmoyant is, wordt verheugend vaak door de courantenkritiek vastgesteld – meer tot de verbeelding sprak dan een adres of onderzoeksrapport. De ‘kracht van het geschreven woord’ waarover Smit het heeft (p. 45) is dus, behalve een cliché, weinig doelgericht gebleken. Het meest opmerkelijke aan de manier waarop de kwestie van de kinderarbeid in het maatschappelijk debat aan de orde werd gesteld, is de samenspraak van zeer diverse stemmen, vanuit soms tegengestelde inspiratie, in een (typisch Nederlandse?) wens tot zelfregulering en niet door de overheid geïnitieerd herstel van maatschappelijke misstanden.

Rob van de Schoor

Lotte Jensen, *De verheerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*. Nijmegen: Vantilt, 2008. ISBN 978 90 77503 92 8.

Albrecht Beylinc, een schout ten tijde van de Hoekse en Kabeljauwse twisten, kreeg na zijn veroordeling nog verlof

om losgeld te regelen en afscheid te nemen van zijn familie. Beylinc, de eerlijkheid zelve, kreeg het geld niet bijeen, maar keerde toch terug naar zijn Hoekse tegenstanders. Deze sloten hem niet zoals verwacht op, maar begroeven Beylinc levend. Diens levensverhaal, met op de achtergrond de figuur van Jacoba van Beieren, aanvoerster van de Hoeken, werd in de eerste helft van de negentiende eeuw diverse malen bewerkt voor literatuur en toneel. Hij is zodoende een van de in vergetelheid geraakte helden die in Lotte Jensens *De verheerlijking van het verleden* worden afgestoft, ten einde een beeld te geven van de literaire heldenverering van die tijd. De heldengalerij van uit de canon verdwenen namen die Jensen voor haar lezers in het leven roept is een waardevolle aanvulling op de kennis van zowel de vroeg-negentiende-eeuwse literatuur als van de ontwikkeling van het nationaliteitsbesef in diezelfde periode.

De verheerlijking van het verleden wordt expliciet geplaatst in de traditie van auteurs als Joep Leerssen, die vanuit een letterkundige achtergrond de weg inslaan van beeldvorming en identiteit zoals die in onder meer de literatuur gestalte kregen. Literatuur en andere cultuuruitingen worden zo gezien als weerspiegelingen van mentaliteiten én als vormers van maatschappelijke identiteiten. Het onderzoek van Leerssen naar de relatie tussen nationalisme en cultuur is onlangs bekroond met de Spinozaprijs en is daarmee bevestigd als belangrijke onderzoeksrichting in de literatuurwetenschappen. De jury prees Leerssen omdat hij ‘culturele uitingen [weet] te positioneren als centraal en sturend

onderdeel van politiek nationalisme, niet slechts als nevenverschijnsel.' Het is in die voetsporen dat Jensen treedt met haar onderzoek naar de rol van nationale helden in literatuur, poëzie en theater. De held fungeert daarbij als middel om zicht te krijgen op wat ze noemt de 'cultivering van het verleden'. Daarbij legt ze de nadruk op de veranderlijkheid van heldenbeelden door de tijd heen. Met een dergelijk onderzoeksthema dwingt Jensen zichzelf rekenschap te geven van haar begrippenapparaat en de historische context – naast de analyse van de teksten die feitelijk haar corpus vormen en de genres waartoe deze behoren. Voorwaar geen eenvoudige opgave.

De eerste helft van de negentiende eeuw was het strijdtoneel van diverse nationale, regionale en godsdienstige identiteiten in het jonge Nederlandse koninkrijk. De vaststelling van een historische en letterkundige canon ging gepaard met het ontstaan van mythes die zich op de grens tussen feit en fictie bewegen. Met name in de historische roman, op het toneel en in het heldendicht werd deze grens veelvuldig overschreden. Onderzoek naar deze teksten wordt nog verder bemoeilijkt door het feit dat deze genres eerst in de loop van de door Jensen besproken periode definitief gestalte kregen. Mede hierom zag ze zich genoodzaakt om ook aan de ontwikkeling daarvan een hoofdstuk te wijden. De wijze waarop helden en antihelden in de literatuur (in de meest ruime zin van het woord) werden gepresenteerd was daarom afhankelijk van de politieke en religieuze achtergrond van de auteur en van het beoogde publiek. Vooronderstellingen over de rol die het

verleden speelde (oorzaak, spiegel, utopie) liggen ten grondslag aan de constructie van de verhalen over Hoeken, Kabeljauwen en Geuzen.

Waar de imagologie à la Leerssen zich primair bezighoudt met het beeld van anderen in de literatuur, waagt Jensen zich op het vlak van het zelfbeeld en het geschiedbeeld van de negentiende-eeuwse Nederlander. Deze insteek maakt een analyse moeilijker, omdat de grens tussen de eigen identiteit en die van 'de ander' maar moeilijk te trekken valt – zeker in een land dat wars was van het soort heldenverering dat in andere landen ontstond. Dat laatste maakt Jensen aan het slot van haar boek duidelijk in een discussie over de afwezigheid van Byroniaanse helden. Zelfs in teksten die zich spiegelde aan losgeslagen romantische helden van buitenlandse snit hielden de 'kernwaarden van de Nederlandse identiteit, zoals opofferingsgezindheid, eenvoud, en vooral, godvruchtigheid' (p. 175) hoog. Zodoende weet Jensen een beeld op te roepen van een zich langzaam uitkristalliserende identiteit van de Nederlander in de periode 1800-1850. Haar beschrijving bevestigt in grote lijnen het idee van het negentiende-eeuwse burgerlijke nationalisme zoals dat in werken van historici wordt opgeroepen. De grootste verdienste van dit onderzoek ligt dan ook niet daarin, maar in de details van de beschrijving van de bestudeerde romans, poëzie en toneelstukken en in de herintroductie van lang vergeten helden uit de vaderlandse literatuur.

Zoals iedere studie die de grens tussen disciplines overschrijdt kan ook het boek van Jensen door zowel historici als

letterkundigen van de nodige kanttekeningen worden voorzien. Een thema als heldendom en nationalisme is bijvoorbeeld te politiek om zonder een verdere contextualisering zinvol te kunnen zijn. Vanuit literatuurwetenschappelijk perspectief is een blik op de canon, op andere genres en op het buitenland een gemis. *De verheerlijking van het verleden* pretendeert echter geen antwoord te geven op deze vragen, hoewel de representativiteit van de bestudeerde casussen uitdrukkelijk naar voren wordt geschoven. Zo verwijst de ondertitel van het boek naar de (hele) negentiende eeuw, waar er feitelijk alleen naar de eerste helft wordt gekeken. Het gaat, als ik het goed heb begrepen, Jensen er echter meer om te laten zien hoe helden functioneren in een literaire context. Hoewel ze daarin zonder meer slaagt, roept haar benadering nog altijd de nodige vragen op. Zoals ze zelf in haar inleiding al aangeeft, heeft haar onderzoek een plaats in het onderzoek naar het begrip van tijd, mythe en geschiedenis in de traditie van onder meer Aleida Assmann, die evenwel niet wordt genoemd. De in deze studie gepresenteerde casussen zouden juist op de ontwikkeling van het historiciteitsbesef *in combinatie met* de formulering van een nationale identiteit prachtig materiaal hebben gevormd. Natuurlijk was dat niet het doel van dit onderzoek, maar het geheel maakte deze lezer in ieder geval nieuwsgierig naar de gedachten van de auteur op dit punt. Dat de conclusie nu blijft steken in de constatering dat literatuur misschien wel het belangrijkste middel was om een 'gevoel van onderlinge verbondenheid teweeg te brengen' en dat 'helden

vooral van stal [werden] gehaald in tijden van oorlog en politieke onrust' stelt in dat licht teleur, zeker na de bijzonder boeiende voorgaande hoofdstukken.

Edwin van Meerkerk

Van de liefde die vriendschap heet; briefwisseling Willem Kloos – Albert Verwey 1881-1925. Bezorgd en ingeleid door Rob van de Schoor en Ilona Brinkman. Uitgeverij Vantilt. Nijmegen 2008. ISBN 978 90 77503 77 5. Prijs: 19,90 euro

Het lijkt te zot voor woorden dat de 199 overgeleverde 'poststukken' van deze twee roemruchte leidlieden van de roemruchte literaire beweging der Tachtigers niet eerder integraal en in onderlinge samenhang zijn uitgegeven. Dergelijke dichtersbrieven moeten nationale monumenten zijn.

De titel van deze uitgave refereert aan het 'stille' geheim dat de verhouding tussen de geniale Kloos en zijn gedreven pupil Verwey, ook voor wie hun gedichten niet las, kennelijk zo intrigerend maakt. Bekend is dat Kloos in zijn jonge jaren een passievolle vriendschap voor een schoolgenoot heeft opgevat, Jan Beckering die, zeventien jaar oud, waarschijnlijk zelfmoord heeft gepleegd, en die door Kloos in sonnetten verholten herdacht werd. Bekend is dat Kloos in een gepassioneerde literaire vriendschap heeft verkeerdt met de dichter Jacques Perk, die op eenentwintigjarige leeftijd aan de tering overleed, en dat zij heftige sonnetten hadden uitgewisseld (door Stuiveling verzameld, voor zover Perk ze niet had omgewerkt voor de 'Mathilde'-cyclus, onder de titel 'Verzen voor een vriend'). Ook is bekend dat er